

Vanskelig opvækst: en ressource i arbejdet med det vanskelige

Lene Ingemann Brandt & Kristian Larsen

Difficult life history: a resource when working with difficult issues. The article relates to a context concerning drop-out rates from vocational educations seen in relation to the social and healthcare assistant education. Through interviews with social and healthcare students and observations of their internships in nursing homes, it is argued that difficulties in their own lives not necessarily are seen as a barrier to working with people who themselves have difficulties. It thus challenges the thinking of causality between personal problems and failing to complete the education. The empirical evidence includes findings which support the argument that social and healthcare students working with citizens in nursing homes are not retained in spite of their difficulties but complete the education because of their experience with difficulties. Apart from the empirical point the article also has the intention of addressing the procedural course of the article as some considerations related to the work of French historical epistemology.

Keywords: Bourdieu, Bachelard, care, life history, education, drop-out.

Indledning

”Uden at sige for meget, så har jeg nogle oplevelser med fra mit eget liv, som gør, at jeg bare godt kan klare dette arbejde og denne uddannelse – også når det er vanskeligt”. (Sanne, social – og sundhedshjælperelev).

Ovenstående udsagn stammer fra ph.d. afhandlingen *Social – og sundhedshjælperuddannelsen den rette hylde?*, omhandlende frafald og fastholdelse af elever på social –og sundhedshjælperuddannelsen, (herefter SOSU), med afsæt i 15 livshistoriske interviews og observationsstudier på 3 plejehjem (Ingemann Brandt 2013). Projektet er inspireret af Bourdieus epistemologi og har fokus på SOSU hjælperelevers *sociale historie*, set i relation til orienteringen mod eller fra en uddannelse, der indbefatter arbejde med pleje og omsorg af ældre borgere, og har en intention om at bevæge sig væk fra, og udfordre, en doksisk forståelse af frafald

og gennemførelse som knyttet til en deficittænkning, der relaterer frafald fra uddannelse til individuelle mangler eller valg. I det indledningsvise udsagn ses en udtalelse, der falder som en bemærkning fra en social –og sundhedshjælperlev, der observeres under sit arbejde på et lokalcenter, og som med formuleringen antyder, at hun kender og genkender *det vanskelige* og derfor kausalt kan tackle et arbejde med borgere på et lokalcenter der også kan synes vanskeligt.

Udsagnet har en central empirisk pointe for denne artikels ærinde og handler om hvordan arbejdet med mennesker *på trods af* egne vanskeligheder til dels kan ses som en ressource, hvor arbejdet med mennesker netop mestres *på grund af* disse. Argumentationen i forhold hertil ses senere i artiklen med eksempler fra observation og interview af to SOSU hjælperelever i praktik på plejehjem. En anden pointe i forhold til ovenstående udtalelse om *det vanskelige* er til dels en form for bekendelse, og knytter sig til nogle mere videnskabsteoretiske overvejelser og udfordringer i forbindelse med at arbejde ud fra en brudtænkende og forskerobjektiverende ansats. Man fristes næsten til at sige, at det har været vanskeligt at forfølge, hvad *vanskeligt* egentlig betyder, som et begreb der rækker længere end forfatterens forforståelse, eller det som Bachelard betegner som *den skjulte forudanselse* (Bachelard 1967:15; Bourdieu 1996:221-226).

Forskningsfronten

Den forskningsmæssige placering i forhold til ovennævnte rammesætning, omhandlende SOSU-elevs livshistoriske forudsætninger i relation til SOSU-uddannelsen og til samspillet med det uddannelsesinstitutionelle, eleverne bliver en del af, medierer mellem forskellige forskningsflader. Social – og sundhedshjælperuddannelsen er en såkaldt korterevarende erhvervsuddannelse, der ofte betegnes som en *omsorgsuddannelse* og som overvejende rekrutterer kvinder fra oprindelsesmiljøer der ikke tidligere har gjort brug af uddannelsessystemet (PASS 2012). Flere undersøgelser har tidligere beskæftiget sig med social-og sundhedsområdet og påpeget vigtigheden af at indtage et *nedefra perspektiv* med henblik på at kaste lys over de erfaringer kvinder har indenfor et felt, der kan synes *lavt rangerende og undervurderet* (Wærness 1989). I Anne Livengs afhandling omhandlende *social- og sundhedshjælperes orienteringer mod omsorgsarbejdet og deres møde med arbejdets læringsrum* anvendes livshistoriske interviews i forhold til nævnte perspektiv som en metode i forhold til at forstå, hvordan omsorgsorientering kan siges at være en del af en livshistorisk socialisation (Liveng 2006). Det livshistoriske aspekt knyttet til omsorgsarbejde kendes også hos Rask Eriksens omfattende analyser af sygeplejeelever der beskriver, hvorledes køns -og klassebestemte omsorgspraktikker ses som grundlag for den måde, man går til arbejdet på som sygeplejerske, og hvordan kulturelle kapitaler og omsorgspraktikker omformes i skabelsen af dette fag (Rask Eriksen 1992). Fra andre analyser sættes der fokus på hvordan *omsorg* indenfor SOSU er viklet ind i forskellige paradoksale processer (Dahl 2012), og hvordan omsorgsudøvere taler og forstår praksis i ældreomsorg (Krog Hansen 2006). I forhold til mere uddannelsessociologiske per-

spektiver, der vedrører rekruttering og orientering, ses bl.a. undersøgelser der beskæftiger sig med hvilken social linje der fører til en specifik uddannelse (Hultqvist 1989), og hvis fokus knytter sig til, hvordan aktører håndterer de vilkår og muligheder der gives i tilknytning til, at man vælger uddannelse (Gytz Olesen 2005; Hultqvist 1989; Bayer og Brinkkjær 2003).

Tilbage ved denne artikel er afsættet her et ph.d. arbejde med ærinde om at bidrage med viden omhandlende hvorledes frafald på erhvervsuddannelser kan mindskes i forhold til en politisk formuleret målsætning om, at 95% af en ungdomsårgang skal gennemføre en ungdomsuddannelse. Social - og sundhedsuddannelsen er som andre erhvervsuddannelser, angiveligt ud fra politisk-ideologiske og økonomiske perspektiver, udfordret af, at for få elever afslutter deres forløb ved uddannelsens afslutning, og med *fremtidens mangel på varme hænder* er implikationerne for både uddannelsesinstitutioner og samfund flere (Kølsen de With & Wegner 2005; Hjalager 2004; Ikkala 2009). Udfordringen formidles at ligge i at øge tilgangen til forløbet samt at fastholde de elever, der allerede er optaget, hvoraf mere end 20% frafalder inden uddannelsens afslutning. Den største del af dette frafald ses i perioden, hvor eleverne er i praktik på lokalcentre. Adskillige forskningsresultater påpeger, at årsagssammenhænge i forhold til manglende gennemførelse generelt på erhvervsuddannelser er komplekst (Nielsen m.fl. 2012), og bl.a. at fokus på de unges kompetencer synes relativt snævert (Jørgensen 2011). Herudover er buddene på frafald forskellige. Således ses der fund der beskæftiger sig med betydningen af elevers inddragelse (Breidahl & Clement 2011), og om hvordan skolekulturer og deltagelsesmuligheder påvirker i forhold til at gennemføre en uddannelse (Hjort-Madsen 2012). Endvidere ses der fokus på betydningen af fællesskaber (Ingholt et al. 2010), og betydningen af undervisningskulturen og dialogen mellem uddannelsen og dens elever (Tanggaard 2011; 2012).

Hvert år starter 63.000 elever på et erhvervsuddannelsesforløb, mens blot halvdelen gennemfører et sådant. På social og sundhedsskolerne der kontinuerligt udarbejder handlingsplaner med henblik på at mindske frafald, beskrives udfordringer, som også anført fra andre undersøgelser,¹ at ”Social- og sundhedshjælperuddannelsen har en stor andel af elever med personlige problemer, herunder af psykisk karakter, ligesom en del elever har familiemæssige problemer, som kan virke hindrende på gennemførelsen af uddannelsen” – her eksempel fra Social- og sundhedsskolen Århus 2013.²

I det hele taget kan nogle af de fund og opmærksomhedspunkter, der går igen, siges at handle om, at elevernes liv bærer præg af *turbulens* (Liveng 2007), og ”at det er bemærkelsesværdigt hvor stor en del af de unge (...) hvis personlige historie bærer præg af en tung social bagage med systematisk omsorgssvigt, incest, misbrug og vold” (Katznelson 2007). Fra diverse evalueringsrapporter og interne undersøgelser af erhvervsskoleers rekrutteringsgrundlag, og her set med fokus på SOSU-uddannelserne, argumenteres der endvidere for, at den primære årsag til frafald skyldes elevernes personlige problemstillinger, der karakteriseres som båd-

de psykiske problemer eller som familierelaterede problemer, og i det hele taget at personlige problemer kan virke hindrende i forhold til erhvervelse af uddannelse.³

Artiklens centrale ærinde

I ovennævnte ph.d. afhandlings empiriske materiale, der som nævnt bl.a. indbefatter kvalitative interviews omhandlende SOSU elevens oprindelsesmiljø, italesætter informanterne selv ofte deres livsbaner knyttet til formuleringer omhandlende *sorg, svigt, sygdom, misbrug* mv. eller begreber, som man i selvforståelsen kan betegne som livsvilkår og/eller faser, der er/eller har været vanskelige, og som antyder sammenhængen mellem *mængden af livsvanskeligheder* og frafald. Denne artikel handler om, at der i afhandlingen, via observationsstudier på plejehjem, imidlertid ses flere eksempler, der *ikke* peger på denne form for homologi og kontinuitet, og som netop heterodokst viser, at udfordringer i eget liv ikke nødvendigvis korresponderer med manglende evne til at kunne forholde sig til andres. Argumentet er her et *tværtimod*. Desuden synes arbejdet med især demente borgere på lokalcentrene, der på tværs af livsstile er ramt af samme kroniske sygdom, at *fordre et særligt greb* hvor der ses et sammenfald mellem *de der kan* og *de der ikke kan* fungere i arbejdet med demente i forhold til hvorvidt man gennemfører uddannelsen eller ej. Det vil sige, at de (piger), der orienterer sig mod og gennemfører en uddannelse, der knytter sig til pleje- og omsorgsopgaver, synes at fordre erhvervede erfaringer til et praktisk erhverv, hvor fornemmelse for borgerens situation forudsætter praktisk fornemmelse pr krop i forhold til, hvorledes der skal handles. På denne måde opleves visse elever som fremmed med lokalcenterets kultur og alligevel som kendte og bemestrende i forhold til eksempelvis arbejdet med demente beboere. Sidstnævnte adækvate praktik, hvor nogle elever kan noget ganske særligt i forhold til en gruppe af ældre, kan samtidig ses i sammenhæng i forhold til, hvorvidt elever gennemfører praktikforløbet/uddannelsen eller ej.

Valg og fravalg af uddannelse som objektkonstruktion

Tilbage ved den epistemologiske inspiration for ovenstående materiale, og i bestræbelsen på at nærme sig nogle svar på årsager til (manglende) gennemførelse i uddannelse, er vejen gået omkring en tematik, omhandlende *valg* og *fravalg* som en måde at konstruere objektet på, for at omkalibrere og bevæge sig væk fra *frafald* og *fastholdelse* som naturlige og objektive størrelser (Bourdieu & Wacquant 1996:217). Den indsamlede empiri til brug i denne artikel er blevet undersøgt med spørgsmål til, hvorfor hældningen til en specifik erhvervsuddannelse og gennemførelsen af denne synes mere oplagt for nogle end for andre, eller hvordan *livsbaner* og *erfaringer* spiller sammen med valg eller fravalg af uddannelse. Det er en undersøgelse med fokus på elevernes dispositioner og mulighedsbetingelser, eller sagt på en anden måde; med en optagethed af elevernes potentialer, realiserede som ikke realiserede, samt de generative strukturer og årsager. I materialet ses således forsøget på en rekonstruktion af, hvorledes social- og sundhedshjælperlever, nuværende og forrige, er situeret socialt og kulturelt, og desuden en rekon-

struktion af deres historisk betingede og strukturelle omstændigheder, og det sociale rum, hvor deres livsbane er formet.

Teoribegreber

Et centralt greb i forhold hertil er habitus-begrebet. Bourdieu skelner mellem en praktisk fornuft, som den opleves og praktiseres i konkrete sociale sammenhænge, og en teoretisk konstrueret objektivistisk viden, hvor individet, forstået som selv-scenesættende subjekt, erstattes af begrebet habitus og som ses som uomgængeligt, hvis man vil forklare, hvorfor mennesker handler fornuftigt uden at være eksplicit rationelle og bevidste. Habitus bliver således centralt i forhold til et emne omhandlende valg og fravalg af uddannelse, selvom Bourdieu ikke direkte beskæftiger sig med *valg*, som knytter sig til en praktikteori, der forsøger at forstå, hvorfor vi gør som vi gør, og hvad der er drivkraften og motoren bag det, der gøres. Habitus er knyttet til kroppen som en legemliggjort eller for-kropsliggjort erfaring, der er erhvervet gennem specifikke objektive livsbetingelser, der igen genererer principper for handling, herunder valg/fravalg af uddannelse, og med habitusbegrebet søges der her at forstå, hvad der ligger bag SOSU-elevernes fortælling og praktikker. Bourdieu insisterer altså på, at grundlaget for opfattelses-tanke- og handlemønstre skal findes i en social genese, samt at social- og sundhedselever, såvel som alle andre agenter, er vævet ind i en social sammenhæng, hvor der ikke bare skabes og vælges, men hvor praktikkerne i høj grad er styret af kropsliggjorte dynamikker, der ikke umiddelbart er tilgængelige for bevidste selv-refleksioner (Bourdieu & Wacquant 1996:115; Callewaert 1992:14).

Det epistemologiske og teoretiske afsæt for afhandlingen og denne artikel har desuden med feltbegrebet som arbejdsredskab anskuet lokalcenteret som et socialt rum med egne logikker og krav og har via relationel observation, der bl.a. har involveret SOSU-hjælpere og elever i relation til beboere og andre faggrupper, set på materialiseret praktik i relation til en objektivisering af elevernes praktikker. Med feltbegrebet er det således interessant at fokusere på mikro-sociologiske sammenhænge, men samtidig også nødvendigt at relatere disse til positioner og stridigheder som ligger udenfor det direkte synlige (Larsen 2009), fx hvordan SOSU området er (lavt) positioneret i et uddannelsesfelt og i det klinisk institutionelle felt. Sagt med andre ord er feltbegrebet med fordringen om relationel tænkning blevet brugt som analyseredskab til at spørge til, hvad SOSU-uddannelsen egentlig er for en størrelse, og hvorledes SOSU-uddannelsen er positioneret inden for rummet af uddannelser. Fokus har således ikke været SOSU-uddannelsens selvforståelse, men snarere en dekonstruktion af denne, hvor feltbegrebet bruges til at begrebsliggøre og studere uddannelsen og dens dominansforhold på et givent tidspunkt og sted set i relation til eller i afstand fra andre uddannelser.

I tilknytning hertil har *historisering* som redskab været centralt, sådan som *historien* på alle måder kan siges at være central for afhandlingens afsæt. Bourdieu insisterer på, at sociale fænomener skal forstås i deres historicitet, hvor undersøgelsesgenstanden må historiseres, fordi forståelseskategorier altid er histo-

risk konstruerede (Bourdieu 1996). Historisering kan således bruges til at afdække sociale strukturer, handlemåder, antagelser og kulturelle klassifikationer, som synes indlysende, men som i virkeligheden er arbitrære produkter af historien, og som er blevet til under bestemte historiske vilkår. Det historiske afsæt, knyttet til denne afhandling, har haft et todelt ærinde i at forstå og forklare, hvorledes SOSU-hjælperelevers sociale historie sammen med SOSU uddannelsens historie kan ses i forhold til hinanden. Analysen i forhold her til viser på den ene side en social- og sundhedshjælperuddannelse, der synes relativ uforandret i forhold til rekruttering, indhold og placering, og som trods kamp gennem tid om positionering mellem andre positioner fortsat er lavt positioneret, med en opretholdt kønnet og klassebestemt arbejdsdeling, der tilsyneladende kræver erhvervede erfaringer til et praktisk erhverv. Social- og sundhedshjælperuddannelsen, der i sin oprindelse var en ordning for husmoderafløsere der selv var husmødre, er i takt med de objektive forandringer blevet en del af et formelt uddannelsesstilbud mellem andre uddannelsesstilbud i det danske uddannelsessystem, men kan stadig siges at uddanne personaler til at tage sig af rengøring, pleje, omsorg, m.m., eller funktioner der i institutionaliseret form er videreført fra husholdningen.

Empiri og metode

Empirien er som nævnt en del af en samlet empiri fra afhandlingen *Social – og sundhedshjælper - den rette hylde?* - hvis forskningsspørgsmål adresserer hvorledes sammenhænge mellem livsbaner og valg af erhvervsuddannelse kan ses - og på hvilken måde køn sætter sig igennem og har betydning for gennemførelse eller frafald af en uddannelse, der historisk set er feminint reproduceret. I forhold til et mere lavpraktisk niveau har Social- og Sundhedsskolen i Århus givet adgang til empiri i form af interviews af 15 elever (gennemførte som frafaldne) fra social- og sundhedshjælperuddannelsen, hvor der via interviewguide er blevet spurgt til sociale, økonomiske og kulturelle ressourcer og indpodninger i et forsøg på at synliggøre de opfattelseskategorier og livsstile som forskellige elever er bærere af, og hvorvidt disse i sidste ende kan ses i relation til en tematik omhandlende frafald og fastholdelse på en erhvervsuddannelse. Elever, der har gennemført SOSU-hjælperuddannelsen udgør her en numerisk større repræsentation end elever, der *ikke* har gennemført forløbet og ses i afhandlingen som en empirisk asymmetri, hvor fastholdte elever *fylder mest*. I det hele taget tillades det i afhandlingen at prioritere og fremstille visse informanter, via interviews, mere nært end andre, hvor nogle informanter eksempelvis genfindes og genkendes på tværs af afsnit og temaer, mens andre ganske kort er nævnt.

Samtidig har observationer på tre kommunale plejehjem, hver over tre uger, udgjort den del, der kort beskrevet, handler om at forstå, hvad der sker, bliver sagt og gjort mellem mennesker i en bestemt institutionel sammenhæng. Via dagvagter fra 7.30-14.00 og med tilknytning til en fast SOSU-hjælper elev har det været muligt at følge en rytme og en form for kontinuitet som ikke-deltagende observatør, der deltog i arbejdsfunktioner knyttet til beboerne, i personalemøder, i pausesitua-

tioner, til evalueringsmøder med SOSU-eleverne mv. I forløbet blev der udarbejdet feltnoter, som skyndsomt i en ledig stund (og ikke i situationen) blev nedfældet i et konferencelokale og som indeholdt situations- beskrivelser, ordvekslinger, talemåder, små citater mv.

Perioden på lokalcentrene blev også benyttet til at tale med bl.a. praktikvejledere, uddannelsesansvarlige og afdelingsledere, som via mere ustrukturerede interviews forsøgte at forfølge de hverdagslige udfordringer, som de implicerede så knyttet til tematikkerne omhandlende frafald og fastholdelse, og som bidrog med nogle helt lavpraktiske problemstillinger i forhold til, hvorvidt eleverne gennemfører en SOSU-hjælperuddannelse eller ej. Der forekom desuden mange spontane samtalsituationer med personaler, som i ledige øjeblikke, stående på gangen eller i køkkenet, besvarede nysgerrige spørgsmål og fortalte om deres tilgang til arbejdet, deres bevæggrunde for valg af erhverv mv. Endvidere interviewedes de SOSU-elever, som blev observeret gennem flere dage, og som gav et billede af, hvorledes livsbaner kan siges at afspejle en social historie i forhold til at kunne forklare mulighedsbetingelserne for udøvelsen og frembringelsen af praktikker på et lokalcenter.

Overordnede fund i afhandlingen

I det samlede materiale, baseret på såvel interview som observation, ses en gruppe af elever, hvis levede liv og mulighedsbetingelser er vidt forskellige, men som samtidig viser aktører, der på tværs af alder, etnicitet og køn med uddannelsesfremmed baggrund synes at have en form for tendentiell social klasse homologi. Karakteristisk er det eksempelvis, at 8 ud af 11 adspurgte elever (gennemførte) har fædre, der grundet fysiske lidelser modtager førtidspension, mens 5 informanter (gennemførte) har mødre, der ligeledes har manglende arbejdsmarkedstilknytning og er tilkendt pension med depression som indikation. Med undtagelse af tre tilfælde af den samlede repræsentation (gennemførte og frafaldne) må informantens oprindelsesmiljø karakteriseres som værende *uddannelsesfremmed*, hvor mængden af kulturel kapital er begrænset, og hvor både forældre og bedsteforældre med få års skolegang helt overvejende har været tilknyttet enten social- og sundhedsplejen (mødre) eller håndværksmæssige ufaglærte/faglærte jobfunktioner. Gennemgående er også beretningerne om en livssituation, der har båret præg af manglende ressourcer, herunder økonomiske, og hvor venner er i fåtal og netværket lille, mens episoder og erfaringer med vold, overgreb og misbrug er nærværende for mange.

Når SOSU-eleverne begrundet deres valg af uddannelse, er et tilbagevendende udsagn fra afhandlingens interviewmateriale, at man ”har lyst til at gøre en forskel”. Denne argumentation ledsages imidlertid af formuleringer omhandlende ”vigtigheden af at have et arbejde”, hvor man ikke ”lægger samfundet til last”, og hvor ”lyst” til SOSU arbejde således kan ses som en lyst til den pligt, eleverne habituelt er indprentet med at have lyst til, og som de med baggrund i en kultur, hvor det at arbejde (manuelt) og kunne gøre det, tillægges værdi. Et andet fund

omhandler *køn*, set som virksomt i forhold til orienteringen mod *eller* fra en SOSU-hjælperuddannelse, der rekrutterer få mænd og mange kvinder og som udfører gøremål, som kvinder typisk har udført. Køn ses som sociale konstruktioner i elevernes levede liv og erfaringer, der sætter sig igennem i forhold til forskellige praksisformer, herunder arbejdsdelinger, og som organiserer sig både diskursivt og ikke diskursivt i de mentale og fysiske strukturer.

Nedenstående noter fra observation og uddrag fra interviews er en del af et kapitel i afhandlingen, der handler om elevens oplevelse af praktikperioden på lokalcentrene – en periode i uddannelsen, hvor frafaldet som nævnt overvejende forekommer. Et centralt fund er her, at fastholdelse i praktikforløbet fordrer former for overensstemmelser og genkendelighed mellem elever og plejehjemmets særlige indre logik, ikke mindst i forhold til arbejdsopgaverne. På plejehjemmet ses SOSU-hjælperelvens funktioner knyttet til det, der betegnes som almen pleje af ældre borgere, herunder hjælp til hygiejne, hvoraf de fleste beboere bruger. En væsentlig funktion som elev er dog pleje og omsorg af demente beboere som grundet deres sygdom har korttids hukommelse, og som eksempelvis har mistet evnen til at tale, eller som udviser voldelig adfærd og er verbalt ydmygende. Endvidere arbejdes der med at støtte beboere med demensdiagnose i at gennemleve faser med erkendelse og sorg over, at de er syge og aldrig bliver raske igen, såvel som samarbejdet med pårørende, hvor en forældre eller ægtefælle for altid har ændret adfærd og måske ikke genkender sine nærmeste, også udgør en del af eleven og det øvrige personales arbejdsfunktion. På denne måde ses gennemførelse af praktikforløbet som knyttet til elevens sans for arbejdet på plejehjemmet og med en tilpassethed, som kan siges at være en habitus der er tilpasset positionen i feltet.

Som tidligere beskrevet fortælles der via det samlede informantgrundlag, med nuværende som forrige elever, om levede liv, hvis erfaringer umiddelbart kan synes udfordrende og livs-vanskelige, og som hermed i selvforståelsen kan udfordre i forhold til at skulle arbejde med andres livsvanskeligheder. I nedenstående vises to eksempler forestået ved Kira og Elif, der her skal ses som konkrete empiriske eksempler, og som udfordrer tænkningen omhandlende komplekse årsags-sammenhænge mellem livsvanskeligheder og frafald på social- og sundhedshjælperuddannelsen.

Kiras vanskelige liv og den adækvate praktik

Det er den ugentlige evalueringsdag. Vi sidder i konferencelokalet på lokalcenter X, Kira der er 23 år og social- og sundhedshjælperelev, hendes vejleder og observatøren. Der tales om, hvad man som hjælper og især hjælperelev må og ikke må i forhold til beboerne, eksempelvis om man må gemme medicin i beboernes mad, som de ikke selv ønsker at tage. Kira er født i Afghanistan og har ikke modtaget skoleundervisning, før hun som 13-årig blev familiesammenført i Danmark, hvor hendes far havde opholdt sig i 9 år. Både forældre og søskende har svære helbredsmæssige problemer, mens Kiras mand, med hvem hun har en søn på to år,

lider af skizofreni. Hun fortæller om sit liv i en ledig stund, om glæden ved at kunne læse og skrive og glæden over at have ”fået et nyt liv”, der også indbefatter ”et arbejdsliv” og om de private problemer med manden, der bliver voldelig, når han ikke vil tage sin medicin, og som lægen vurderer, ”har bedst af at bo alene”.

Eksempelvis fortæller Kira at ”lægen siger, at han (hendes mand red.) er for syg til at bo sammen med andre, og han kommer til at slå mig og barnet, hvis han glemmer at tage sine piller. Alligevel besøger han os hele tiden, for han elsker jo sin søn, og jeg vil ikke sige, at han ikke må komme. I går ville han til at slå os igen, og så sagde jeg, at han skulle gå hjem til sig selv”.

Gennem nogle dage følges Kira og hendes praktikvejleder i deres arbejde med beboerne på afdelingen, hvor Kira ofte spørger om råd i forhold til, hvorledes forskellige situationer skal tackles. Hun taler mest ved direkte henvendelse og deltager ikke i de fælles samtaler omkring bordet i forbindelse med møder eller i pauser med kollegaer. Desuden synes Kira i flere tilfælde i relation til de ældre danske beboere at være udfordret af til dels et sprog, der ikke til fulde mestres og som eksempelvis giver misforståelser i spisesituationen ved serveringen af ”dyrlægens natmad”, og som til dels kommer til udtryk i beboeres kategorisering af Kira som ”den fremmede” og den ledsagende bemærkning omkring bordet omhandlende, at ”lyshårede piger nu er de pæneste”. I situationer med de demente beboere på stuerne eller med den i flere betydninger indtrædelse over dørrinet til beboerens hjem ses Kiras praktik imidlertid som det, der kan betegnes som adækvat. Praktikvejlederen roser hende for hendes tilgang til beboerne, for hendes ”måde at komme omkring tingene på” og for den ”rolige og respektfulde og ikke krænken- de adfærd”. (Noter fra observation red.). I flere konkrete situationer observeres Kira i relation til en kvindelig dement beboer, der typisk vægrer sig mod personalets assistance, når det gælder den personlige hygiejne. I noterne er Kiras bevægelser og ageren hos beboeren nedfældet af observatøren som ”eksemplarisk” og ”hjemmevant”, der som udtryk i mangel af bedre forsøger at beskrive den form for lethed og tilsyneladende genkendelighed, som ses hos den unge elev, der for så vidt er ganske ny i sammenhængen, men som gennem samtale med den demente beboer om hendes datters forestående besøg klipper negle, reder hår, børster tænder, ”fordi det jo bare er, sådan man gør”. Kira synes at kende den forestående situation med beboeren inden situationen overhovedet er opstået som en dygtig skakspiller der kan se det næste træk, og som ved, hvorledes natskjorten med rette timing og accept skal skiftes, eller pudsen i ryggen skal rettes. Fra et hjørne på stuen iagttages dagens gøremål på ”to do listen”, som Kira med en kropslig tilstedeværelse i rummet, stående på begge ben, og en i bogstavelig forstand sikker hånd udviser en praktik, der signalerer ”how to do”, og som organiserer et sugerør i et glas foran den arm, der kærtegnes blidt. Kira bemestrer. Hun er på mange måder ukendt med institutionens praktik, mens det praktiske mesterskab, som hun skal tilegne sig som elev, allerede synes at være tilegnet.

Konturer til demenshåndtering som et særligt greb i forhold til frafald og fastholdelse

I eksemplet med Kira knytter observationsnoterne omhandlende hendes praktikker på afdelingen sig til konstante modstillinger, hvor Kira på en og samme tid ses som både kendt og fremmed, som skrøbelig og stærk, som mestrende og som novice og som kender af et sprog, der i mere end en betydning alligevel ikke helt forstås eller som en aktør, der på den ene side grundlæggende har dispositioner, der er i overensstemmelse og harmoni med feltets logik, men som ikke til fulde kender koden. Under alle omstændigheder ses Kiras relation med de demente beboere med et *særligt greb* og en form for social praksis, der for så vidt er svær at begrebsliggøre, men som handler om, at det *der gøres* i forhold til en gruppe af borgere, der på tværs af livsstile er ramt af samme kroniske demenssygdom, både gøres og mestres forskelligt af plejepersonalet, hvilket som nævnt ses som en central tematik i relation til en kontekst omhandlende frafald eller fastholdelse af elever i sundhedsuddannelser. Der synes således at være sammenfald mellem *de, der kan, og de der ikke kan* fungere i arbejdet med demente i forhold til, hvorvidt man gennemfører uddannelsen eller ej, eller som en elev formulerer det, ”så skal man virkelig kunne nogle tricks for at kunne arbejde med dem, fordi man ikke kan slå op i en bog og se facitlisten”.

I nedenstående vises et eksempel fra en plejesituation, hvor en dement beboer modtager hjælp fra SOSU-eleven Elif, der i bogstavelig forstand og som Kira ligeledes synes at have sans for spillet som produkt af erfaringen med dette, og som gennem sin primære opdragelse med begrænset mængde af samlet kapitalvolumen og kvindelig indprentning om at skulle yde til dels kan siges at være orienteret mod SOSU-hjælperuddannelsen og tilpasset feltets logik. Det forsøges videre kort at indkredse viden om Elifs liv og gøren som en individuel beretning omhandlende de refleksioner der styrer, motiverer og legitimerer hendes arbejde på lokalcenteret.

Udskrift fra observationsnote på lokalcenter X:

Elif sidder på knæ foran Arnes ben, mens hun hjælper ham med at få strømper på. Arne udbryder pludseligt fra sin kørestol, ’at Elif er så grim, at ikke en gang hendes mor vil kendes ved hende’. Elif har konstant øjenkontakt med Arne, fordi hun af erfaring ved, at han vil slå hende, hvis hun sænker blikket, og hun fortæller ham, at hun er her for at hjælpe. Den ene strømpe kommer på foden, mens Arne igen og igen siger ukvemsord om Elif, som endnu en gang gentager, at hun er her for at hjælpe, mens hun uden at se på foden får den anden strømpe på.

Elif er 32 år og født i Mellemøsten men opvokset i Danmark og husker tydeligt sin ankomst til Sandholmlejren, hvor hendes far kaldte hende og hendes søskende sammen. ”Han fortalte, at deres familie var så heldige, at der var et land, der hed Danmark, som havde taget imod dem, og at de nu skulle gøre alt, hvad de kunne

for at få en uddannelse". Elif kommer fra en baggrund, hvor man har "prøvet at være sulten", og hvor skolegang på hendes hjemegn "langt ude på landet" primært var forbeholdt drengene og de få. I forhold til ovenstående eksempel med Arne fortæller Elif grinende, at det en gang imellem godt kan knibe med overskuddet til de tre børn, hun har derhjemme, "fordi energien ligesom bruges her på plejehjemmet". Elif følges i sin færd på afdelingen, der i observationsnoterne beskrives som "myreflittig og i evig bevægelse", og som med egen autonomi på sin hastige vej gennem gangene får ryddet op og organiseret, mens hun undervejs hilser på beboerne ved forsigtig at lægge sin pande mod deres. Elif modtages med smil og genkendelighed, når hun med begge hænder holder om en hånd og indforstået taler om det der for den enkelte beboer synes at have betydning. Elif fortæller, at hun kommer fra en "kultur, hvor man tager sig af hinanden, og hvor også den enkelte beboer hjemme i opgangen, som ikke er i hendes familie, selvfølgelig også får mad".

Hun er glad for at arbejde på plejehjemmet, selvom hendes egne ældre slægtninge "ikke skal bo et sådan sted, og danskerne" får en kommentar med på vejen omhandlende, at "de ikke er så gode til at vise ældre mennesker respekt". Elif bærer et langt sort tørklæde, der hænger løst nedover skuldrene, som var det et langt mørkt hår og har oplevet "ubehagelige kommentarer" fra demente beboere, der mente "hun skulle sendes hjem", men som undgår disse, når tørklædet ikke dækker halsen. Elif er glad for sin kommende uddannelsestitel og ser frem til tiden og fremtiden som social- og sundhedshjælper, hvor hun med sine arbejdsfunktioner "kan gøre det, hun er god til", mens hun stadig er forskånet for at skulle forholde sig til alt det, som social- og sundhedsassistenten og sygeplejersken bliver nødt til at tage stilling til. Hun kunne ikke tænke sig at uddanne sig videre for "hvorfors? Hun har opnået, det hun ville. Har opfyldt sin fars ønske" med ressourcer, der har givet afkast i form af et erhverv. "Familien har det godt, som de har det, de har taget over hovedet og mad i munden." Ægtefællen, som hun har været gift med siden sit 15. år, er afdelingsleder i en butikskæde i Århus, mens børnene er tilmeldt den private skole "inde i byen". Elif formulerer, at hun "er på rette hylde".

Vanskeligheder i forhold til epistemologisk årvågenhed

Denne artikels empiriske pointe handler om hvordan arbejdet med mennesker, på trods af egne vanskeligheder, til dels synes at kunne ses som en ressource, og hvor arbejdet med mennesker netop mestres på grund af disse. Ovenstående er et forsøg på eksemplificeringen af denne rammesætning og vil opsummerende blive uddybet. En anden pointe og rammesætning i forhold til det videnskabsteoretiske afsæt, omhandler nærværende arbejdes tilblivelsesproces og knytter sig bl.a. til Bachelards tænkning om, at man som forsker ikke blot skal fortælle om resultaterne af sit arbejde, men også om de usikkerheder og blindgyder, man er løbet ind i undervejs. (Bachelard 1976:38). Desuden må opmærksomheden nødvendigvis også rettes mod forskeren selv i forhold til egne interesser og motivation i forsk-

nings processuelle forløb. (Bourdieu 1996:221-226). På denne måde er vi tilbage ved det der indledningsvist blev betegnet som *bekendelse*. Fra konstruktionen af indsamlingen af det empiriske materiale med Kira og Elif (og i andre situationer med informanter/observerede) skal det indrømmes at der har rumsteret en tanke, som til dels er påvirket af andre fund, omhandlende at frafald på SOSU-hjælperuddannelsen i praktikperioden tendentielt kan skyldes, at elever, der med et forsimplet udtryk er *hårdt ramt af livet*, vil have svært ved at indgå i et arbejde knyttet til funktioner omhandlende pleje og omsorg. Med andre ord har førsteforfatter og primær kilde til det empiriske materiale selv knyttet en form for kausalitet *mellem svære livsbetingelser og manglende gennemførelse af en erhvervsuddannelse*, hvor rod i eget liv bliver til frafaldets årsagssammenhæng, og som eksemplet med Kira og Elif således afkræfter. Med afsæt i en tænkning, der forsøger at bryde med doxa og det selvforståede, synes ovenstående altså her at løbe ind i nogle problemer, som til dels minder førsteforfatter om, at ståstedet i hjørnet på plejehjemmets stue, fra hvilket *verden forsøges forstået* med forskerens blik, også er forskerens eget ståsted i denne med alt hvad det indbefatter af forforståelser *om de andre*. I Prieurs arbejde med kvalitativ forskning og tænkning i forhold til objektivitet og refleksivitet, formuleres det, at det er vigtigt at blive "et subjekt, der er mindre manipulerende, mindre styret af ubevidste drifter og lidenskaber, og som er mere bevidst om sine tilbøjeligheder og årsagerne til sine valg" (Prieur 2002:118).

Førsteforfatter kan dog konstatere, at den indledende ovenstående *tanke* omhandlende *vanskelige liv*, ikke er blevet gjort til genstand for en egentlig eksplicitering, hvor der spørges til, hvad den anvendte retorik betyder, indbefatter, har af implikationer, kan ses i forhold til hvad, og om man eksempelvis kan gradbøje *vanskeligt*, hvor noget er mere svært end noget andet. Formuleringen *vanskelige liv* synes altså her som værende i *sagens natur*, der ikke har krævet yderligere forfølgelse. Pointen med ovenstående er todelt og kan med Bachelards ord kaldes for pointerne om *fejltagelsernes betydning* (Bachelard 1976:38). Dels forsøger førsteforfatter, trods bevidsthed om det førbevidste via arbejdet med Bourdieu, at gøre opmærksom på sin egen uopmærksomhed og manglende udfoldelse af ovenstående begreber og som hermed er en opmærksomhed på den subjektive dimension, der ligger i fremstillingen af den *objektive virkeligheds objektivitet*. (Bourdieu 1999a:607). Den anden pointe som fører tilbage til det empiriske afsæt handler om at *noget er i spil* i forhold til elever med såkaldte *vanskeligheder* der i ovennævnte eksempler tilsyneladende kan noget særligt i forhold *omsorg*, og som materialet antyder at kunne knyttes til erfaringen med det vanskelige.

Sans for arbejdet med borgeres vanskeligheder

Under alle omstændigheder antyder ovennævnte materiale, at fastholdelse i praktikforløbet fordrer former for overensstemmelser og korrespondancer mellem elever og lokalcenterets særlige dynamik, hvor visse elever kan siges at have etableret en større tilpassethed til feltet end andre. Ved artiklens indledning udtalte en

elev, at hun havde nogle oplevelser med fra sit liv, som var oplevelser der netop gjorde at hun kunne klare et arbejde med borgere på plejehjem, også når det var vanskeligt. Med andre ord blev det antydnet at erfaringen med egne vanskeligheder, også var erfaringer der lejret pr krop blev til en form for *sans* for det arbejde, der udføres på plejehjem. I Trine Rask Eriksens bourdieuinspirerede studier af livshistoriske omsorgserfaringer hos sygeplejeelever påpeges det, at omsorg i vid udstrækning bygger på *tavs viden*, og at den omsorgsorientering og de omsorgskompetencer, som kommer til udtryk hos plejepersonalet, er en omsorgshabitus der ofte ikke i talesættes. (Rask Eriksen 1992).

I eksemplerne med Elif og Kira kan man sige, at en kropslig *viden* her er i spil her. De to unge kvinder ses på mange måder som *fremmede* i forhold til plejehjemmet som institution, og dets konkrete praktik, men også som kendte og bemestrende. De har begge erfaringer fra deres liv som man i selvforståelsen kunne kalde for vanskelige, - erfaringer der samtidig homologt ses som erfaringer der genererer så at sige adækvat praktik.

På denne måde ses kropslige erfaringer med vanskelige opvækstforhold – flygtet fra krig og nød, med lille kulturel kapital, konverteret som kapital der kan anvendes i en specifik institutionel sammenhæng. Det centrale i artiklen er således, at de hårde eller belastende vilkår som af og til fremhæves som grunde til frafald og udfordringer med at bemestre arbejdet med pleje og omsorgsarbejdet – præcist også kan analyseres at udgøre forudsætninger for at kunne begå sig adækvat i feltet. Dette fremgik som et mønster og centralt underliggende træk i det empiriske materiale fra observationer og interviews på plejehjemmene. Der er dog ikke en entydig sammenhæng mellem vanskelige opvækstvilkår og spørgsmål om, hvordan aktørerne tiltrækkes eller frastødes af SOSU uddannelsen (fracald), og ej heller om hvordan de konkret håndterer arbejdet med patienterne (praktikken og sans for spillet). Men med Kira og Elifs livsbaner og praktikker virker det rimeligt at deres fornemmelse for situationen og for borgerenes vanskeligheder kan siges at knytte sig til deres egne erfaringer med vanskeligheder. Således synes ikke mindst disse to unge kvinder at *genkende* arbejdet med borgerens vanskeligheder som transmitterede skemaer og inkorporeret sans for det vanskelige.

Det blev beskrevet i indledningen, hvordan dominerende politisk-ideologiske positioner beskriver social- og sundhedshjælperuddannelsen og dens elever. Artiklen adresserer en kompleksitet, der udfordrer monokausale årsagsforklaringer i forhold til, hvordan vanskelige opvækstvilkår relaterer sig til uddannelse-fracald og i forhold til bemestring af det konkrete og af og til vanskelige arbejde som social -og sundhedshjælper. Med eksemplerne fra det empiriske studier og særligt med fokus på Kira og Elif ses det, at de måske forbliver og gennemfører uddannelsen, fordi de habituel er indstillet herpå ud fra deres socialt inkorporerede forventningsunivers, og at de netop bemestrer det faglige arbejde på grund af en forarbejdning af deres dispositioner fra et liv med vanskelige vilkår.

Der er imidlertid behov for yderligere studier, der viser de enkelte tilfælde og de indvirkende faktorer og situationer i dens kompleksitet.

Lene Ingemann Brandt, Adjunkt, Institut for Sociologi og Socialt Arbejde, Ålborg Universitet
Kristian Larsen, Professor, Institut for Læring og Filosofi, Ålborg Universitet

Noter

- ¹ http://www.passinfo.dk/./statistik/Profiler_og_antal_elever_PASS_2012.pdf.
- ² <http://www.sosuaarhus.dk/om-skolen/kvalitet-og-evaluering/handlingsplan-for-oeget-gennemfoerelse>
- ³ <http://www.sosuaarhus.dk/om-skolen/kvalitet-og-evaluering/handlingsplan-for-oeget-gennemfoerelse>

Referencer

- Bachelard, G. 1976. *Nejets filosofi*. København: Vinten [1940].
- Bayer, M. & Brinkkjær, U. 2003. *Professionslæring i praksis – Nyuddannede læreres og pædagogers møde med praksis*. København: Dansk Pædagogisk Universitetsforlag.
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. 1996. *Refleksiv sociologi*. København: Reitzel.
- Bourdieu, P. 1999a. *The Weigth of the World. Suffering in comtemporary society*, Cambridge: Polity Press.
- Brandt, L. I. 2013. *Social – og Sundhedshjælperuddannelsen - den rette hylde? – et uddannelsessociologisk og livshistorisk perspektiv på frafald og gennemførelse af en erhvervsuddannelse*. Ph.d. afhandling. Forskerskolen i Livslang Læring, Institut for Psykologi og Uddannelsesforskning, Roskilde Universitet.
- Breidahl, K & S. Lund Clement 2011. Gør medbestemmelse en forskel? – jobplaner, medbestemmelse og aktiveringspolitikens potentielle gavnlige virkninger. *Tidsskrift for Arbejdsliv* 13/ 4: 71-86.
- Callewaert, S. 1992. *Kultur, pædagogik og videnskab*. København: Akademisk.
- Dahl, H. M. 2012. Omsorg, styring og køn gennem tavshed og italesættelse. *Kvinder, Køn & Forskning* 3/21: 52-59.
- Eriksen, T. R. 1992. *Omsorg i forandring*. København: Munksgaard.
- Handlingsplan for øget gennemførelse på Social- og Sundhedsskolen, Århus, 2013, [http://www.sosuaarhus.dk/om-skolen/kvalitet-og-evaluering/handlingsplan-for-oeget-gennemfoerelse\(2013\)](http://www.sosuaarhus.dk/om-skolen/kvalitet-og-evaluering/handlingsplan-for-oeget-gennemfoerelse(2013))
- Hansen, H.K. 2006. *Ældreomsorg i et socialpædagogisk perspektiv*. Ph.d. afhandling, Forskerskolen i Livslang Læring, Roskilde Universitet.
- Hjalager, A.M., J.H. Sørensen, R.J. Møberg. 2004. *Florence Nightingale på tilbagetog? Myter og paradokser på arbejdsmarkedet inden for pleje og omsorg*, Center for Arbejdsmarkedsforskning CARMA, Aalborg Universitet.

- Hjort-Madsen, P. 2012. *Deltagelsesmuligheder i erhvervsuddannelserne, et kvalitativt studie af skolekulturer på tre erhvervsfaglige grundforløb*, Ph.d. afhandling, Forskerskolen i Livslang Læring, Roskilde Universitet.
- Hultqvist, E. 1988. "Man blev nå t!", Projekt rapport, Universitets- og Høgskoleambetet, Forskning och utveckling for Högskolan, Sverige.
- Hultqvist, Elisabeth 2006. Viljan att göra gott.
<http://skeptron.ilu.uu.se/monicalz/faltanteckningar/pdf/forfattere/Hultqvist-Elisabeth.pdf>, 2006
- Prieur, A. 2002. Objektivitet og refleksivitet – om Pierre Bourdieus perspektiv på design og interview. I *Liv, fortælling og tekst – strejftog i kvalitativ sociologi*, red. M.H. Jacobsen, & S. Kristiansen & A. Prieur, 109-134. Ålborg: Universitetsforlag.
- Ikkala, T. 2009. *Fastholdelse af unge i SOSU-uddannelserne*. Evalueringsrapport, Linieskolen, Hadsten, Odder Højskole, Egmont Højskolen og Århus Social- og Sundhedsskole.
- Ingholt, L. & B.B. Sørensen, T. Curtis, V.F. Asmussen. 2010. Unges perspektiver på fællesskaber og uddannelsesforløb på tekniske skolars erhvervsuddannelse. *Psyke & Logos*, 31/1: 107-124.
- Jørgensen, C. H. 2011 (red.) *Frafald i erhvervsuddannelserne*. Roskilde: Universitetsforlag.
- Katznelson, N. 2007. *De måske egnede på erhvervsuddannelserne: om frafald og fastholdelse af udsatte unge*. Odense: Erhvervsskolerne.
- Kølsen de With, C. & C. Wegener (red.) 2005. *Dokumentation af årsager til unges frafald fra ungdomsuddannelserne*. Amtscenteret for undervisning.
- Larsen, K. 2009. Observationer i et felt, i *Refleksiv sociologi i praksis*, red. O. Hammerslev Hansen, J. Arnholtz Hansen & I. Willig, 37-60. København: Reitzels.
- Liveng, A. 2007. *Omsorgsarbejde, subjektivitet og læring, Social og sundheds-hjælperelvers orientering mod omsorgsarbejdet og deres møde med arbejdets læringsrum*. Ph.d. afhandling, Forskerskolen i livslang læring, Institut for psykologi og uddannelsesforskning, Roskilde Universitetscenter.
- Nielsen, Klaus 2012, red. *Slutrapport til det Det strategiske Forskningsråd vedr. Projekt "Retention of vocational students in the Danish VET system*.
- Olesen, S. G. 2004. *Rekruttering og reproduktion – om praktikker og italesættelser i pædagoguddannelsen*, Ph.d. afhandling, Det humanistiske fakultet, Institut for Medier, Erkendelse og Formidling, Københavns universitet.
- PASS, 2012, Undersøgelse af frafald blandt elever på social – og sundhedsuddannelsen, http://www.passinfo.dk/..statistik/Profiler_og_antal_elever_PASS_2012.pdf
- Social og sundhedsskolen, Århus, 2013, Handlingsplan for øget gennemførelse. Udviklingen i elevprofiler og i antallet af elever på social- og sundhedsuddannelsen og den pædagogiske assistentuddannelse.

<http://www.sosuaarhus.dk/om-skolen/kvalitet-og-evaluering/handlingsplan-for-oeget-gennemfoerelse>. (2013)

Wærness K. 1989. Et program for omsorgs- forskning, *Skriftserien* nr. 4/89, Universitetet i Bergen, Sociologisk Institut.